

1984

SLOVENSKÉ KOMORNÉ DIVADLO

autorka recenzie: **Zuzana Timčíková**

predstavenie na festivale Dotyky a spojenia: 11. 09. 2021 v Martine

1984. Absurdne večná prítomnosť?

Kultový distopický román *1984* od Georga Orwella, v ktorom autor detailne a fascinujúco zachytáva spôsoby a fungovanie autoritárskych režimov a postavenie jednotlivca a masy v ňom, zrejme netreba osobitne predstavovať. Zvlášť slovenskému divákovi, pre ktorého Orwellom vykreslený mechanizmus totalitnej politickej moci nie je len obávanou fikciou, ale zažitou skúsenosťou. Režijno-dramaturgický tím v zložení Rastislav Ballek, Monika Michnová a Róbert Mankovecký prinášajú toto dielo na javisko Slovenského komorného divadla inscenovaním jeho najnovšej dramatizácie z pera britských autorov Roberta Ickeho a Duncana Macmillana.

Ballekovi sa s celým tvorivým tímom podarilo v inscenácii výstižne, pútavo a čitateľne uchopiť kľúčové elementy Orwellovho nadčasového diela – absurdne desivú atmosféru autorom vyobrazenej totalitnej mašinerie a manipulácie masy, a totálnu beznádej (či skôr zabitú nádej) jednotlivca existujúceho v tomto systéme. Ballek pracuje s viacerými prístupmi, ktoré sa v diele vzájomne prestupujú. Kolektívne pohybové štylizované mizanscény sa prelínajú s rovinou individuálneho príbehu Winstona Smitha (Tomáš Mischura) a jeho postupného uvedomovania si falošnosti systému a rozhodnutia vzoprieť sa mu. Skupinové herecké akcie veľmi dobre fungujú ako živé javiskové vyobrazenia manipulácie a uniformity masy, „vymývania“ mozgov, poslušnosti bez základu zdravého rozumu a kritického uvažovania. Herci mechanickým alebo spoločne koordinovaným

pohybom zobrazujú činnosti ako čakanie v jedálni s táckami na obed, prednášky o newspeaku, minúty nenávisti či krátke pohybové vojenské rozcvičky.

Keď na scéne zaznie skľučujúci zvuk alarmu alebo sirén, herci sa disciplinovane postavajú do radu a čakajú na výdaj jedla. S táckou si jednotlivito sadajú k stolu a vedú debaty o výhodách a víziách newspeaku či o tom, ako ich Veľký brat sleduje a odhalí všetky „ideozločiny“. Keď Parsonsová (Alena Pajtinková) zavelí „skenuj!“, „aktivuj!“, „synchronizuj!“, herci začnú spoločne vykonávať pohybové a tanečné úkony pripomínajúce akési zahrievacie a tajči cvičenia. S Parsonsovej rozkazom „usmievať sa“ všetci účinkujúci nahodia na tvárach úškrny a pôsobia chvíľu ako groteskné postavičky hýbajúce sa v „rytme rozkazov“. Keď Parsonsová zavelí, že nasleduje prednáška o princípoch newspeaku, kolektív hercov na scéne sa poslušne zhromaždí okolo bielej tabule, aby si spolu prednášku vypočuli. Po Parsonsovej zvolaní „nasledujú dve minúty nenávisti“, prichádza na javisko herec s prasacou maskou na hlave, držiac kartónovú tabuľku s označením „Goldstein“. Parsonsová ho uvádza ako nepriateľa ľudu a odporcu režimu, ktorý si nezaslúži žiaden súcit. Ostatní herci na neho útočne a nenávisťne pokrikujú, a potom, ako si sám dá papierové vrece na hlavu, sa k nemu jeden z hercov priblíži a náznakovo ho s rezonujúcim reprodukoványm zvukom strelby zastrelí. Vzápätí po vzore Parsonsovej recitujúcej heslá „vojna je mier“, „sloboda je otroctvo“, „nevedomosť je sila“, všetci ostatní herci víťazoslávne skandujú ódu na Veľkého brata.

Tieto mizanscény sa v inscenácii cyklicky niekoľkokrát opakujú. Tvorcovia tak okrem iného akcentujú aj istú opakovateľnosť dejín. Herci sú ako zmanipulovaná a manipulovateľná masa uzatvorení v tejto cyklickosti, v akomsi časopriestorovom vákuu, z ktorého nemožno ujsť. Rafinovane to podporuje výtvarné riešenie scény. Juraj Poliak nechal postaviť hrubé penové (molitanové) sivé panely, ktoré ohraničujú javisko z troch strán. Naoko to vyzerá ako pevné murované obkolesenie vytvárajúce dojem chladného väzenského prostredia. Medzi jednotlivými kusmi panelov sú však úzke štrbiny, cez ktoré herci vchádzajú a odchádzajú z hracej plochy, akoby sa len strácali a znova nachádzali. Molitanové panely a všetky ďalšie rekvizity na scéne (Winstonov stôl so stoličkou, stôl s písacím strojom a skartovačkou, pokrytie podlahy a i.) sú nedokonale natreté na bielo, čo môže

symbolizovať mocenské tendencie pretvárať, unifikovať. S celým týmto homogénnym priestorom, ladeným do bielo-siva kontrastujú krikľavé oranžové uniformy, ktoré majú všetci účinkujúci na sebe. Vo výtvarnej rovine to predstavuje jeden z aktualizačných momentov inscenácie a autorka kostýmov Katarína Holková evidentne hľadala inšpiráciu v súčasnosti. Presne také oranžové rovnošaty totiž napríklad nosia aj protagonistky súčasného amerického seriálu zo ženského väzenského prostredia *Orange Is the New Black*.

Tvorcovia spolu s obrazmi štylizovaných, ale aj doslovných metafor zmanipulovanej, kontrolovanej a cenzurovanej reality ponúkajú aj obrazy vnútorného (aj spomienkového) sveta, osobnej vzbury Orwellovho hrdinu – Winstona Smitha. A súbežne s nimi aj obrazy samotného konania Winstona a jeho romantického vzťahu s Júliou (Jana Kovalčíková), budovaného spolu s vlastným uvedomovaním si nutnosti konať proti režimu. Hoci Ballek spočiatku ponecháva Winstona ako súčasť kolektívnych scén odkazujúcich na bezmyšlienkovité konanie „podmaneného“ ľudu, postupne ho z nich vymaňuje. Keď Winston počúva rozhovory svojich kolegov, napríklad manipulatívne a nepravdivé hlásenia o zvyšovaní prídelu čokolády či o víťazstvách na euroázijskom fronte, v duchu hlásané informácie spochybňuje a pri diskusiách svojich kolegov mlčí. Tomáš Mischura v postave Winstona v mimike tváre akoby detailne zachytával každý myšlienkový pochod, každú pochybnosť. Mierne krčí čelom, silene potláča grimasy nesúhlasu, nehybne stojí a nechápavým výrazom tváre pozerá do diaľky. Mischura sa často obzerá, pretože Winston je v neustálom krčí paranoje, že Veľký brat ho sleduje. Keď jeho vnútorné nutkanie a silný nesúhlas s hlásanou propagandou prejde do činov, v jednom momente, keď ostatní herci oslavne volajú na Veľkého brata, Mischura energicky a apelatívne sám seba presviedča, že je povinný niečo vykonať a Veľký brat musí ísť preč. Svoje odhodlanie postaviť sa proti režimu herec demonštruje ráznym gestom a naliehavým tónom reči. Jeho agilnosť a viera veci zmeniť je však v dôsledku dômyselne fungujúcich a najmä nehumánných stratégií strany „odhalená“ a Winston zrazu čelí vlastnému strachu a desu.

Záver inscenácie vyúsťuje do pomerne intenzívnej pasáže mučenia Winstona, počas ktorého s ním O´Brien (Marek Geišberg) vedie zdĺhavý dialóg so zámerom presvedčiť ho,

že ako jednotlivec neexistuje, že nemá žiadnu minulosť a jedinou budúcnosťou celej spoločnosti je táto prítomnosť. Vrcholí tým pocit totálnej beznádeje, depresie z prevahy šialene rafinovaného zámeru vládnucej moci likvidovať aj tie posledné záchvevy kritického úsudku jednotlivca. Geišberg ako O´Brien v elegantnom čiernom obleku s kravatou sedí na stoličke s preloženými nohami, prípadne sa prechádza po celom priestore a Winstonovi, trpiacemu na mučiacom nástroji, kladie sugestívne otázky typu koľko je podľa neho dva plus dva, ak strana usúdi, že výsledok je päť. Geišberg stvárňuje O´Briena ako sebaistého človeka, ktorý pokojne a trpezlivo rebelovi vysvetľuje, že nič iné okrem tej jednej mocou presadzovanej „pravdy“ neexistuje a zmena nikdy nenastane. Veľmi dobre totiž vie, že sila taktík ich „presviedčania“, vyvolávania toho najhoršieho pre mučeného (vo Winstonovom prípade sú to potkany) premôže akúkoľvek silu odvahy a myšlienok jednotlivca. Keď Winston spočiatku hovorí, že nie je možné založiť civilizáciu na strachu a nenávisti a duch človeka a láska ju musia poraziť, po mučivom trýznení však sám tieto slová popiera tým, že zradí Júliu.

Martinské spracovanie Orwellovho diela má potenciál byť napínavým príbehom a otvárať množstvo morálnych a filozoficko-politických varovných signálov aj pre diváka, ktorý po samotnej knihe nikdy nesiahol a z hodín literatúry na strednej škole si pamätá len stručné poučky o hlavnom ideovom odkaze Orwellovho románu. Keď som v úvode písala, že táto Orwellova metafora je pre slovenského diváka ťažkou skutočnosťou dejín 20. storočia, rovnako kruto výpovedná je aj dnes, kedy manipulácia s informáciami a prekrúcanie faktov, prezentácia akejsi svojskej interpretácie „pravdy“ sú na dennom poriadku. A nielen v nenávisťných a gramaticky nekorektných diskusných príspevkoch na sociálnych sieťach tej radikálnejšej časti spoločnosti. Počúť ich, bohužiaľ, môžeme aj v správach priamo z úst najvyšších politických činiteľov. Nie je preto podstatné, či Ballekova inscenácia dokáže priniesť rovnaký pôžitok ako pôvodné Orwellovo dielo, ale to, že prvé uvedenie románu na slovenskej divadelnej scéne prišlo v ten najvhodnejší čas.